

Səadət Məmmədova

Azərbaycanın ənənəvi ayaq geyimləri - çarıqlar
(*Etnoqrafiya fondunun materialları əsasında*)

Qədim tarixə malik olan Azərbaycan xalqı özünün mövcudluğu ərzində zəngin maddi-mədəniyyət irsi yaratmış, zamanın sınaqlarından, keşmə-keşlərindən keçirərək, cilalanmış, təkmilləşmiş formada dövrümüzdə qədər gətirib çatdırmışdır.

Maddi mədəniyyətin mühüm sahələrindən biri olan geyimlər təbi-coğrafi şəraitdən, xalqımızın təsərrüfat məşğuliyyətinin istiqamətindən, sosial-iqtisadi durumdan, etik-estetik normalardan asılı olaraq yaranmışdır. Azərbaycan milli geyimləri - çiyinə geymə, bel, baş, ayaq geyimləri olmaqla müxtəlif növlərə bölünür. Ayaq geyimləri bu qruplar içərisində xüsusi yer tutaraq öz-özlüyündə növ müxtəlifliyinə malikdir.

Geniş yayılmış ayaq geyimlərindən biri çarıqdır. Yüngül və ucuz başa gəlməsi, çöl-təsərrüfat işləri zamanı əlverişli olması çarığı əhalinin böyük əksəriyyətinin gündəlik ayaq geyiminə çevirmişdi (1,78).

Çarıq kənd əhalisinin böyük əksəriyyətinin geyindiği ayaqqabı növü olmuşdur. Adətən hər bir kəndli özü asan başa gələn çarıq tikə bilsə də, hər bir kənddə 3-5 nəfər peşəkar çarıqçı işləyirdi ki, onlar da xeyir-şər üçün, bazar üçün çarıqlar tikib satırdılar.

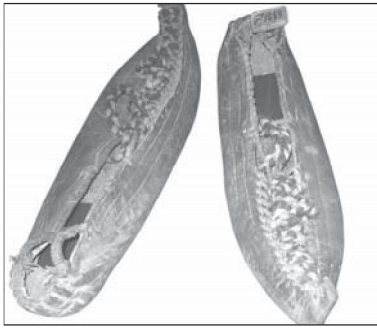
Azərbaycanın bəzi bölgələrində çarığın özünəməxsus hazırlanma üsulu vardır. Çarığın tikilməsində əsasən öküz, camış, inək, dana gönündən istifadə edilirdi. Çarıqçılar gönü primitiv yolla emal edirdilər. Gönün tükünü tökmək üçün onu bir neçə gün ayıranda saxlayır, bundan sonra çıxarıb yəni-dən əhəng və zəy məhluluna salırdılar. Beləliklə, gön üstündəki tüklər öz-özünə tökülürdü. Qalan adda-budda tüklər də qaşovlanır və beləliklə, gön çarıq tikmək üçün yararlı vəziyyətə gəlirdi (2, 88).

Bəzən çarıq üçün gön daha primitiv üsulla hazırlanırdı. Soyulmuş mal dərisini duzlayıb "Kərki"yə yəni çarmıxa çəkərək dörd bir tərəfindən tərini çəkirdilər. Quruduqdan sonra tüklü üzünü taxtanın üstünə qoyub qaşı-yaraq tükədən təmizləyirdilər (3). Dəri quruduqdan sonra çarığın tikilməsi prosesi başlayırdı. Bunun üçün dəri 15-20 sm enində biçilib kəsilirdi. Çarıq

rıq gönün kənarlarından çıxarılmış köşə ilə tikilirdi (4). Kəsilmiş gönün yanları biz ilə deşilib, gözlər açılırdı. Bu gözlərə çarıq bağı salınırdı. Çarıq bağını əsasən yun ipdən beş və ya yeddi qatdan ibarət toxuyub, gözlərə keçirir və bərkidirdilər.

Azərbaycanda çarığın tarixən “çalmalı çarıq”, “qızqaytaran”, “quş burnu”, “kotuğu”, “xəlbirağzlı” və s. növləri geniş yayılmışdır.

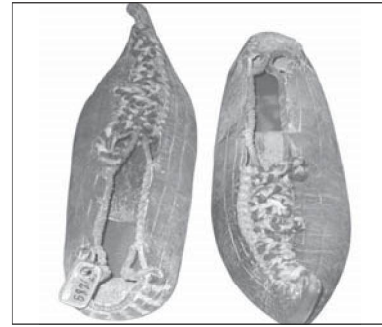
Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Etnoqrafiya fondunda belə çarıqların bir neçə növü qorunub saxlanılır.

Ən maraqlı eksponatlardan biri ölçüsü 34 sm olan “qızqaytaran” çarığıdır (5). Palıd qabığıyla boyanmış bu çarıq aşılınmış göndən tikilmişdir. Belə çarıqlar adətən bayırlıq geyim dəstinə daxil olur, xüsusən təzə bəylər üçün tikilirdi. Bu çarığı digərlərindən fərqləndirən cəhət onun xüsusi zövqlə, səliqə ilə tikilməsindədir. Çarığın gözlərindən keçirilən bağ köşədən deyil, dörd qat, qırx pambıq

sapdan eşilmiş iplərdən ibarətdir. Bu iplər çarığın daban hissəsini büzüb bərkidirdi. Bağ isə öz növbəsində qəzildən (keçi tükü) hörülmüş iplə bağlanmışdır.

“Xəlbırqırağı” adlanan digər çarıq da öz orijinallığı ilə seçilir (6). Çarığın əvvəlcə altlığı biçilib. Altlığın uc hissəsi yuxarıya doğru əyri qalxıb. Yanlarında çox saylı gözcüklər açılmışdır. Bu gözcüklərdən köşə keçirib toxuduqca xəlbirvari forma kəsb edirdi. Məhz bu məqamdan asılı olaraq çarığın adı formalaşmışdır.

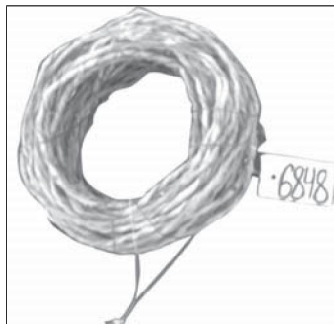
Təqdim olunan növbəti çarıq çarmıxda və ya “kərki”də dartılaraq qurudulmuş mal gönündən hazırlanmışdır. “Quş burnu” formasında, tünd qəhvəyi rəngli göndən tikilmiş (7) çarığın gön hissəsi içəri tərəfdə, tüklü üzə isə üst hissəyə çevrilərək tikilmişdir. Çarığın alt hissəsi yuxarı-

ya doğru qalxaraq “quş burnu” formasını almışdır. Yanlarından çoxsaylı deşiklər açılaraq köşə ilə buruqvari toxunmuşdur. Belə toxunuşlu çarıqlara ip keçirilmir. Fondada olan çarıqlardan bu çarığ onunla fərqlənir ki, bu iplə bağlanmır və tüklü göndən tikilmişdir.

Çarığın hazırlanması prosesi

Çarığın hazırlanmasında “köşə”dən istifadə olunurdu. Bu baxımdan fondada qorunub saxlanılan eksponat maraqlıdır. Aşılmalı göndən hazırlanmış köşəyə möhkəmliyini təmin etmək üçün mum çəkilmişdir. Belə köşədən çarığın yan və üst hissələrinin hörülməsində istifadə olunurdu. (8).

Beləliklə, apardığımız araşdırmalar - eksponatların əyani təsviri, etnoqrafik çöl materialları və mövcud ədəbiyyat nümunələri çarığın ən sadə ayaqqabı növü olduğunu və bu səbəbdən də geniş yayıldığını söyləməyə əsas verir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. F. İ. Vəliyev. Azərbaycanın maddi mədəniyyəti. Geyimlər və bəzəklər. Bakı, 2006.
2. G. S. Abdulova. XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Qarabağda sənətkarlıq. Tarix elmləri namizədi adı almaq üçün təqdim edilmiş dis. avtoreferatı. Bakı, 2000.
3. Məlumat 88 yaşlı Zəngilan rayon sakini Qasımova Mələk Mədət qızından alınmışdır.
4. Məlumat 77 yaşlı Ordubad rayonu Kələki kənd sakini Məmmədov Murad Bünyad oğlundan alınmışdır.
5. EF № 1288.
6. EF № 1289.
7. EF № 7448.
8. EF № 6848.
9. EF № 822.

Саадат Мамедова

**Традиционная обувь Азербайджана - чарыги
(по материалам коллекции Этнографического фонда).**

Резюме

В статье представляется информация об изготовлении и разновидности широко распространенной в Азербайджане обувной принадлежности, называемой чарыками которые бережно хранятся в этнографическом фонде национального музея истории Азербайджане.

Seadat Mamedova

**Traditional foot clothes of Azerbaijan - bast shaes
(on the basis of the materials of the Ethnography fund).**

Summary

This article presents information about manufacturing, kinds and historical value of a widely popular shoe type called Charik. Chariks are carefully exhibited in the ethnographic fund of National History Museum of Azerbaijan.

